

Carmen MĂRCUȘ

IDENTITATE NAȚIONALĂ ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ DE TRANZIȚIE

NATIONAL
IDENTITY IN
THE
ROMANIAN
SOCIETY IN
TRANSITION

The essay contains a short description of the Romanian society before and after the '89 Revolution, noticing the fact that the nineties find the Romanian people isolated both from the Occident and from their own past. Since 1985, authors like Mihai Botez have named Romania, comparing it to the former-one-of the fifties "a new Romania", in which the old intellectual pick and flower had been erected in political prisons, the village, with its own traditional values had disappeared etc. The isolation towards the past is due to the existence at a great part of population of a false collective memory, as a result of the communist indoctrination.

A smaller part of the population conjures up Romania between the wars as a realm of normality, because of the fact that, at the cultural level, after 1989 they had in view to retrieve that flourishing period of the Romanian culture. That period gave the first generation of authors with the conscience of their own values at the universal level. Named the "generation '27" it contains outstanding names like: C. Noica, M. Eliade, E. Cioran, M. Vulcănescu. Their ideas are caught very easily up with the epoch and some of them have a short description in my essay.

Proceeding from the studies of social psychology referring to the fact that the basic personality is influenced by the cultural configuration, it becomes a serious matter that a great deal of the Romanians do not know their own authentic culture, even though the communist ideology failed, so now we are confronted with a crisis of the values. It comes out from the empirical studies a lack of inferiority at a great part of the population.

Odată cu revoluția din 1989, fațada comunismului a căzut, împreună cu valorile false pe care le promova. Problema care se pune, începând de la sfârșitul anului 1989, este în ce direcție se orientează noile valori și, în acest context, reprezentarea socială a identității naționale - valorizarea sau devalorizarea acesteia - a devenit în prezent un subiect foarte discutat. În perioada actuală se înregistrează de fapt o criză de valori la nivel macro și microsocioal, care se răsfrînge și asupra identității naționale.

În căutarea premiselor acestei stări de fapt, ne întoarcem la ultimii ani ai perioadei comuniste, cînd autori ca Mihai Botez (1) identifică România anilor '85 drept <o nouă Românie>, comparativ cu cea a anilor '45, o țară în care vechea elită era distrusă în închisori, satul cu rolurile sale tradiționale dispăruse, iar muncitorimea nu era un proletariat veritabil, deoarece încorporase țărani veniți la oraș. Intelectualitatea nu a reușit în anii '80 să creeze terenul pentru pregătirea societății civile, care, consideră Katherine Verdery, "i-ar fi făcut pe români mai capabili să se opună regimului Ceaușescu și ar fi oferit baza unei noi ordini post-Ceaușescu" (2).

Ideologia comunistă urmărea distrugerea sistematică a culturii autentice românești, de exemplu prin festivaluri de genul "Cîntarea României". Se promovau valori false cum ar fi mitul muncitorului nu prea inteligent, dar cinstit, nu prea cultivat, dar "bun ca pîinea caldă" sau cel al secretarului de partid umanist. Această pervertire a valorilor la nivel macrosocioal, a avut drept efect îndreptarea opțiunii actorilor sociali spre grupuri de referință mai mici, cu valorile cărora se puteau identifica (grupuri de prieteni, categorii socio-profesionale etc.). O formă de rezistență pasivă a românilor față de regimul comunist totalitar a fost dezacordul privat (atitudinea latentă), față de acordul public (comportament manifest) (3). În acest sens, mărturia lui H. R. Patapievici este probabil revelatoare pentru un însemnat grup de intelectuali: "Nu știu cum și-au păstrat alții integritatea sub comunism, dar eu m-am salvat prin prieteni. De cînd mă știu am fost înconjurat de ceea ce aș putea numi, cu oarecare pompă, prieteni de idei. Astfel viața mea intelectuală, înainte de 1989, nu a avut nici o legătură cu școala, facultatea sau spațiul public, ci s-a desfășurat exclusiv în grupul meu de prieteni." (4).

Revenind la perioada postrevoluționară, anii '90 îi găsesc pe români izolați nu numai față de Occident, ci și față de propriul lor trecut. În urma studiilor sociologice empirice, Alina Mungiu (5) constată existența unei memorii

colective false, rezultată în urma îndoctrinării comuniste, la o însemnată parte a populației. Singura memorie autentică se referă la perioada de la Gheorghie Gheorghiu-Dej încoace. De procesul falsificării memoriei colective, însă, majoritatea supraviețuitorilor și cu deosebire cei cu un nivel de educație mai scăzut, nu sînt conștienți. "Ei se consideră moștenitorii firești ai unui popor normal, ca în orice țară, cu o istorie și o tradiție." Trecutul și tradiția sînt însă false, simplificate și stereotipizate în timpul comunismului. Acestui "masacru" i-au putut rezista doar cei care au reușit să păstreze legătura cu surse ale experienței interbelice sau cei care au descoperit vechea Românie, după 1990, în urma publicării scrierilor interbelice (cu deosebire tinerii). Această parte a populației consideră vechea Românie "o lume mai europeană decît prezentul românesc" și totodată constituie, în anii postrevoluționari - după aprecierile Alinei Mungiu - "singura opinie publică veritabilă ce a funcționat în acești ani, înțelegînd prin aceasta un segment avizat și activ al opiniei publice, restul inert al populației manifestîndu-se doar prin sondaje și la urnele de vot".

Pe plan cultural se urmărește, după 1989, o recuperare a perioadei interbelice, considerată ca fiind ultima perioadă "normală" din istoria României. Munca de recuperare se desfășoară pe două direcții: pe de-o parte, publicarea scrierilor generației '27, autori interziși pe vremea comunismului, iar pe de altă parte publicarea memoriilor altor scriitori care au fost marginalizați în perioada comunistă sau chiar închiși, dar și-au început activitatea în perioada interbelică (de exemplu Țuțea). Această orientare se datorează dorinței de a face legătura între acea perioadă considerată normală și prezent, fără a se uita însă anii intermediari.

întrebarea care se poate pune este dacă se prefigurează o întoarcere la valorile promovate în perioada interbelică. Pentru aceasta, vom descrie în continuare cîteva idei ale generației '27, amintindu-ne mai întîi contextul istoric al acestei perioade înfloritoare din cultura românească.

Odată cu realizarea Unirii în 1918, ideea de națiune română s-a concretizat. Pentru prima dată cultura românească nu era aservită politicului și deci nu mai era nevoită să facă artă cu tendințe. În plus, se creează bazele unei Românie moderne, crescînd standardul de viață (se făc de exemplu programe pentru eradicarea analfabetismului). România devenea în sfîrșit o societate normală, la începuturile ei.

În acest context apare generația '27, din care fac parte Cioran, Noica, Eliade, Vulcănescu. Ei se constituie în prima generație care a avut conștiința propriei valori la nivel universal, valoric general. Ideile lor prind foarte repede și se situează pe linia de mijloc între cele două păreri existente, în general, în

cultura românească: prima, care susține că Occidentul reprezintă totul, noi nu însemnăm nimic, iar cea de-a doua - de factură semănătoristă - care exagerează calitățile românilor. Acești autori au fost denumiți generic "generația '27", datorită concepției lor comune că România este o țară mică, avînd o cultură minoră (deși potențialități deosebite) din două motive. Pe de o parte nu e cunoscută, deci nu are acces la schimburi adevărate cu alte culturi, de aici rezultînd în mod firesc necesitatea unei politici culturale, iar pe de altă parte, în România nu apucase să se creeze din punct de vedere politic o unitate, în decursul timpului.

Faptul că sîntem o cultură minoră nu înseamnă neapărat inferioritate calitativă, arată Noica (6). Cultura noastră populară are realizări calitativ comparabile cu cele ale culturilor mari. Tensiunea care face însă drama generației interbelice este dată de faptul că "noi nu mai vrem să fim eternii săteni ai istoriei". Această concepție exprimă de fapt conflictul dintre eternitate și istorie, prezent în toată spiritualitatea românească. Dacă "învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie" ilustrează victoria eternității în spiritualitatea românească a secolului al XVI-lea, în secolul al XX-lea, neamul și cultura românească tind spre istorie, spre actualizare și spre ieșirea din eternitate. Spiritualitatea populară trebuie depășită spre creație personală, arată Noica, deoarece orice cultură conștientă este personală, este o formă de individualizare, creația populară rămînînd anonimă.

Cioran (7) dă o replică foarte aspră eternității românești, spunînd că România trebuie să cîștige gustul devenirii, deoarece "lumea nu este o justificare a lui Dumnezeu, istoria este, însă, una a omului". Aceasta trebuie transformată într-o adevărată misiune a românilor, devenind o veritabilă "doctrină de mîntuire". Cioran vede însă la români o superioritate față de celelalte țări mici, datorită lucidității față de condiția ei și faptului că are o conștiință nemulțumită. Subliniază însă că "atîta luciditate este un titlu de glorie, dacă alcătuiește un stadiu și este o rușine ca permanență sau fundătură" - atrăgînd astfel atenția asupra pasivismului românilor. Dintre expresiile autohtone, cea mai revelatoare este "N-a fost să fie" - apreciază Cioran, ceea ce ilustrează proverbialul fatalism românesc, constatat și de Drăghicescu în "Psihologia poporului român".

După cum declară însă mai tîrziu, Cioran, nu este sigur că a avut dreptate. "Să suferi enorm din cauza nesemnificației istorice a țării tale este o infirmitate de literat, uni viciu de scriitor" - spune el (8).

Un alt reprezentant al acestei generații, Mircea Vulcănescu, se prezintă el însuși, în apărarea sa, în fața Curții de Apel din București:

"Onorată Curte, am fost totdeauna naționalist, dar naționalist luminat, așa cum am învățat acest naționalism de la dascălii mei Nicolae Iorga și Vasile Pîrvan, ci nu naționalist șovin. Căci Iorga nu a fost șovinist, decît poate - în vremea tinereții sale! Am socotit totdeauna națiunea ca o unitate de vrere, întemeiată pe unitatea pămîntului, a sîngelui, a datinilor și a soartei, menită să exprime în felul ei particular valorile universale.

Am încercat să mă apropiu de neamul meu ca să-l cunosc și să-mi aflu în el îndreptar pentru singurătatea mea lăuntrică și ca să-i aflu nevoile, pentru a-l ajuta, și nu am disprețuit niciodată alte neamuri, pentru că înțelegeau să trăiască potrivit felului lor de a fi. De aceea atitudinea mea a fost socotită totdeauna ca o formă de universalism" (9).

Eliade afirmă despre Mircea Vulcănescu: "Pentru el, neamul românesc, organizația statală care poartă numele de România, cultura românească, atît populară cît și savantă, cu tot ce cuprindea și implica ea - toate acestea aveau, înainte de toate, meritul de a exista, de a fi vii." (10). El consideră că în această credință se afla sursa optimismului lui Vulcănescu, optimism pe care nu l-a avut nici unul dintre purtătorii de cuvînt ai politicii și culturii românești. Același Eliade ne dezvăluie crezul lui Mircea Vulcănescu: <eu cred că dacă ar năvăli alte neamuri și s-ar așeza aici, la noi, după cîteva secole ar deveni și ei români>. Cei care s-ar stabili în această <matcă stilistică>, cum ar spune Blaga, în această lume culturală, "ar deveni cu timpul <Românii> în sensul că ar continua modul de a fi și de a crea al românilor".

În aceeași ordine de idei, Blaga susține că ieșirea din eternitate nu trebuie realizată prin negarea acesteia, prin negarea culturii noastre populare, ci este suficientă sublimarea și monumentalizarea valorilor noastre anonime pentru a atinge creații care să se impună.

Gîndurile scriitorilor interbelici privitoare la spiritualitatea românească circumscriu deci problema conflictului dintre eternitate și istorie, alegînd în general o opțiune de mijloc. Fără să negăm rădăcinile noastre, cultura noastră populară, trebuie să avem însă în față evoluția, ceea ce înseamnă "coborîrea din eternitate în istorie" - cum ar spune Noica. Aceste gînduri se refereau însă la un popor altfel structurat decît în prezent. Majoritatea populației era alcătuită din țărani, iar satul avea rolurile lui tradiționale.

Comunismul a distrus atît tradițiile satului, cît și elita culturală a perioadei interbelice și, mai mult chiar, a trecut sub tăcere operele acesteia. În studiile empirice ale Alinei Mungiu apar drept cunoscute de către populație nume precum Eminescu, Enescu, Brîncuși, deci tocmai autorii permiși în vremea lui Ceaușescu. Nu sînt menționați însă Eugen Ionescu sau Cioran. O parte însemnată

a românilor de astăzi nu-și cunosc cultura autentică, ori acesta este un fapt grav, deoarece, așa cum arată prof. P. Iluț: "Concepția clasică în reproducerea specificului psiho-cultural al unei societăți este aceea a circuitului causal dintre configurația (...) culturală și personalitatea de bază (tipică), în sensul că un anumit context socio-cultural induce prin tehnici deliberate sau spontane o anumită personalitate membrilor săi, iar aceștia, prin proiecția acțională multiplică, mențin și perpetuează valorile respectivului context." (11).

În aceste condiții, devine absolut pertinentă întrebarea lui H.-R. Patapievici: "Firește, poporul român a rămas. Dar, te întrebi, care popor? Răspunsul la întrebarea < cine a supraviețuit cu adevărat? > rămâne în sarcina celor care vor veni după noi. Căci, în privința identității noastre prezente, convingerea mea e că totul e încă de aflat". (12). Unii autori văd România actuală drept un popor nou, rupt de rădăcinile sale. Alina Mungiu afirmă în acest sens: "Un popor în care elita este distrusă sau redusă la tăcere și în care stăpânirea este suficient de lungă ca toți cei care trăiseră conștient și alte vremuri să își atingă sfârșitul biologic este un popor nou". (13).

Dar să vedem care este reprezentarea socială a românilor despre ei înșiși. În studiile sale empirice, Alina Mungiu constată că, la nivel abstract, românii se simt în primul rând patrioți, iar Septimiu Chelcea (14) desprinde din anchetele sale ca prime trei calități autoatribuite de către români, ospitalitatea, hărnicia și omenia. Românii nu se idealizează însă pe ei înșiși când este vorba despre aspecte mai concrete (întâlnim deci și în perioada postrevoluționară aceeași "luciditate" semnalată de Cioran, dar și aceeași pasivitate). Afirmății de genul "degeaba sînt româncă, dacă n-am ce mânca", "un popor de rătăciți, ai nimănu, fără un destin stabil", explică de ce unul din zece români se gîndesc să emigreze sau să lucreze o vreme în străinătate (aproape două milioane de români, conform Organizației Internaționale a Migrațiilor - după Alina Mungiu, op. cit.)

Cum se poate însă cristaliza identitatea noastră națională în perioada actuală? Patapievici consideră că "identitatea <efectivă> a unui popor este realizată de politica pe care o face sau/și pe care o suportă" și că fiecare dintre noi este responsabil și de identitatea colectivă: "fiecare, zilnic, construiește identitatea colectivă a tuturor" (15); vede, deci, ca fiind o necesitate, manifestarea interesului pentru politică al fiecăruia dintre noi. Revenind la problema configurării într-un anumit sens a identității naționale a românilor, se poate pune următoarea întrebare: Noile valori se vor orienta în viitor spre cele promovate de gînditorii perioadei interbelice, în condiții sociale diferite însă în prezent, sau se vor îndrepta spre cu totul alte perspective? Problema rămîne deocamdată deschisă.

BIBLIOGRAFIE

- 1) Alina Mungiu, *Personalitate și societate în tranziție. Studii de psihologie socială*. Ed. Humanitas, București, 1995;
- 2) Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Ed. Humanitas, București, 1994;
- 3) Septimiu Chelcea, *Personalitate și societate în tranziție. Studii de psihologie socială*; Societatea știință & Tehnică S.A., București, 1995;
- 4) H.-R. Patapievici, *Zbor în bătaia săgeții*, Ed. Humanitas, București, 1995;
- 5) Alina Mungiu, op. cit.
- 6) Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Ed. Humanitas, București, 1991;
- 7) Emil Cioran, *Schimbarea ta față a României*, Ed. Humanitas, București, 1990;
- 8) Emil Cioran, *Scrisoare despre Mircea Vulcănescu*, în *Scrieri din Diaspora - Mircea Eliade, Ioan Cușa, Mircea Vulcănescu*, Ed. Europolis, Constanța, 1991;
- 9) Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, în idem.
- 10) Mircea Eliade, *Trepte pentru Mircea Vulcănescu*, în idem.
- 11) Petru Iluț, *Atitudinea față de valori la preadolescenți și tineri, teză de doctorat*, Universitatea din Cluj-Napoca, 1985;
- 12) H. R. Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă*, Ed. Nemira, București, 1995, p. 241;
- 13) Alina Mungiu, op. cit
- 14) Septimiu Chelcea, op. cit.
- 15) H. R. Patapievici, op. cit. p.244.